

ЗАКАРПАТСЬКІ МІКРОТОПОНІМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА, МОТИВОВАНІ КОЛОРАТИВАМИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (41).

УДК 811.161.2'373.23:81'282.2(477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2019.1(41).5-12

Баньої В. Закарпатські мікротопоніми басейну річки Ужа, мотивовані колоративами; 20 стор.; кількість бібліографічних джерел – 21; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості колоративів у складі закарпатських мікротопонімів басейну річки Ужа. З'ясовано, що найбільшою продуктивністю характеризуються номени чорний, білий, червоний. Аналізовані лексеми, зберігаючи основне колірне значення, набувають оцінних конотацій, які виникли внаслідок образного сприймання світу.

Ключові слова: мікротопонім, басейн річки Ужа, колоратив, структурно-семантичні особливості, семантичні трансформації.

Постановка проблеми. Ментальне сприйняття людини визначається багатьма чинниками. У процесі пізнання дійсності формуються загальні образи, що репрезентують погляд людини на світ і власне місце в ньому. Відтворити навколишню дійсність допомагає колір, який є невід'ємним і важливим складником картини світу: «Естетичні ідеали, відображені колористичними уявленнями, синтезують певні світоглядні принципи, знання, настанови і переконання, що є компонентами народного світогляду» [10, с. 49]. А. Вежибицька вважає, що «кольорові концепти» пов'язані з певними «універсальними елементами людського досвіду» [1, с. 283], а значення назв кольорів (як і значення назв емоцій) є «артефактами культури» [там само, с. 285]. На думку Л. Марчук, ментальний світ українця містить «ознаку антропоцентричності та дозволяє ідентифікувати особистість через опис предметів та об'єктів довкілля, сприйняття інших особистостей, їх емоцій, почуттів термінами кольору» [12, с. 20].

Аналізуючи «кольорові універсалії», А. Вежибицька пропонує змінити напрям дослідження й вивчати «універсалії зорового сприйняття». Учена вважає, що «кольорових універсалій» немає, проте цілком універсальним людським поняттям є «бачення» [1, с. 232], адже зорове сприйняття навколишньої дійсності не обмежується лише розміром і кольором об'єктів, номінація відображає цілісну характеристику, поєднуючи всі «зорові» особливості. Своєрідним результатом «бачення» навколо є мікротопонімна регіональна система.

Найменування географічних об'єктів за кольорними особливостями репрезентує важливі загальнотопонімічні принципи: антропологічний, просторовий, внутрішній та ідеологічний. Відповідно семантичний опис мікротопонімів з «колірними» складниками дасть можливість виявити специфіку «зорового» сприйняття дійсності, яке «має двобічний характер: так, спершу номінатор реалізує свою концептуальну картину світу у мікротопонімній як мікротексті, а згодом реципієнт (той, хто сприймає

цей мікротекст як готовий) розкодує авторські уявлення, закладені у назві, творчо інтерпретує її, додаючи власні асоціації» [21, с. 43].

Аналіз досліджень. Кольороназви вже неодноразово ставали об'єктом різноаспектних досліджень, що стосувалися переважно структурно-семантичних ознак номенів, їхнього походження, становлення, особливостей функціонування, теоретичних засад опрацювання колірної лексики тощо (Р. Алімпієва, І. Голубовська, Л. Грановська, О. Дзівак, А. Іншаков, Т. Корсунська, А. Куслик, Н. Пелєвіна, Т. Семашко, М. Суровцова, Р. Фрумкіна, Л. Шестак та інші). Особливий інтерес становлять праці, що стосуються аналізу лексико-семантичних особливостей колоративів у складі власних назв, зокрема топонімів. Наприклад, вербалізатори кольору в мікротопонімах Бойківщини, які реалізовані в «природній та образній палітрі» [20, с. 57], відтворюють внутрішній світ, глибину почуттів людини, охарактеризувала Н. Сокол. Вона дійшла висновку, що психоемоційний стан людини слугував основним чинником під час творення онімів. І. Герасименко проаналізувала групу топонімів і мікротопонімів у російській мові, у складі яких виявлено зв'язок з основами назв-колоративів. Дослідниця з'ясувала, що «колірна» вихідна семантика може втрачати й набувати переносних, символічних, утилітарних, протилежних до основного колірного змісту значень [3, с. 71]. Назви центральних та східних районів Львівщини, мотивовані кольоропозначеннями, стали об'єктом дослідження Н. Яницької [21]. Основну увагу зосереджено на семах колоративів «чорний» та «білий», які є найбільш продуктивними у структурі мікротопонімії регіону. О. Сміль описала мікротопоніми Лівобережжя м. Києва, що зберігають у своїй основі або в одному з компонентів лексеми, яка вказує на колір, з'ясувала, що в назвах «відбито вузьку гаму кольорів: білий, чорний, червоний (красний), срібний» [19, с. 184].

Незважаючи на наявність широкого діапазону наукових студій, присвячених колоративам, питан-

ня аналізу «колірних» одиниць є досі актуальним. Важливим, зокрема, є «вивчення кількісного та якісного складу множини колірних позначень у тій чи іншій мові, а також питання щодо виникнення, обсягу значень і функціонування похідних кольороназв із вторинною колоративною семантикою. Вивчення цього лексичного ряду слів дасть можливість глибше проникнути в численні проблеми семасіології, лексичних систем, семантичних полів тощо» [16, с. 352]. Особливо потребує ґрунтовного вивчення колірна лексика, що стала базою творення топонімів як важливих показників суспільно-культурних та духовних формацій.

Мета статті – проаналізувати особливості семантичної структури атрибутивів-колоративів у складі закарпатських мікротопонімів басейну річки Ужа, а саме: визначити семантичні трансформації базових колірних назв, з'ясувати ймовірні мотиви номінації й відповідно національно-культурне забарвлення колоративів.

Виклад основного матеріалу. Чітких принципів щодо класифікації кольорового спектру немає, однак у східнослов'янському мовознавстві традиційним є виокремлення одинадцяти термінів-кольоропозначень: білого, чорного, червоного, синього, жовтого, коричневого, сірого, зеленого, фіолетового, рожевого і помаранчевого, які «закріпилися як основні складові колірної номенклатури української мови» [8, с. 190]. Кольоропозначення як окрема група словника мови мають містку семантичну структуру, «зумовлену, з одного боку, багатством хроматичної гами об'єктивної дійсності, з іншого – соціокультурною сутністю кольору, що втілюється в його експресивній, асоціативній та символічній значущості» [17, с. 14].

Базові назви на позначення кольору в мікротопонімії басейну Ужа репрезентовані переважно номенами *білий, червоний, чорний, жовтий, зелений*. Це типові колоративи, які відображають традиційні уявлення українців про навколишню дійсність. Ці лексеми характеризуються максимально широким асоціативним полем: «сполучаються з іменниками найрізноманітніших лексико-семантичних груп, виражаючи характеристики предмета чи явища за кольором, а також набувають переносних значень» [16 с. 355]. Назв кольорів із середнім асоціативним полем у функції базового атрибутива нема, окрім номена *сивий*.

Більшість кольороназв репрезентує семантичні трансформації, що засвідчують національно-ментальну особливість сприйняття кольору, оскільки «на процес відображення в мові кольорового сприйняття світу впливають, окрім лінгвістичних, екстралінгвальні чинники: культурні традиції, спосіб життя, звичаї, особливості національної психології і свідомості узусу» [17, с. 18].

На перший план виступає «зоровий» образ предмета, що втілюється в кольороназві, яка зберігає первісне значення барви або зазнає додаткових конотативних нашарувань. Цей процес може супроводжуватися таким явищем, як позитивізація чи негативізація семантики слова. Подібна зміна

характерна для базового атрибутива на рівні апелювальної лексики, тобто на доонімному рівні, оскільки власна назва вже передає не поняття, а уявлення про об'єкт найменування. Найчастіше колоратив використовується під час номінації з усталеним значенням – прямим чи переносним. Звичайно, нашарування конотацій можливе і в процесі функціонування топоніма. Як зазначає Т. Семашко, «між прямими і переносними значеннями прикметника-колоратива існує певний взаємозв'язок. Експресивні, оцінні семи прикметників на позначення кольору нашаровуються на основне значення, що сприяє усталенню звороту як вторинної назви. Переносне значення спирається на пряме значення кольору, в ньому наявний певний зоровий образ, але на перше місце висувається оцінна характеристика предмета. Для різних переносних значень характерний різний ступінь абстрактності» [17, с. 18].

Семантичні зміни найчастіше реалізуються через метафоризацію та метонімізацію, що виникають на основі певних асоціативних зв'язків (за подібністю, суміжністю). Крім асоціативних, «в основі яких лежать різні символічні значення кольору, представлені у культурологічній парадигмі певного мовного колективу», дослідники виокремлюють інтенціональні («характеризують відношення між значеннями, що ґрунтуються на зіставленні колірних ознак, які є аналогом результату колірної впливу на непоняттєвий, емоційний елемент психічної діяльності людини») та інтенціонально-асоціативні (визначають «відношення між значеннями як результат співвіднесеності колірних ознак у напрямку: психологічне → символічне значення кольору») [13, с. 156].

Семантичне наповнення базових колоративів мікротопонімів басейну річки Ужа зумовлене найчастіше наявністю асоціативних зв'язків, пов'язаних із символічним сприйняттям кольору, рідше – інтенціональних, що відображають психоемоційну складову сприйняття дійсності. Дуже часто причини семантичних зрушень визначити складно через змішаний (асоціативно-інтенціональний) характер внутрішніх змін.

За структурою зафіксовані мікротопоніми басейну Ужа з базовими «колірними» номенами є двокомпонентними одиницями, утвореними за моделями «узгоджене означення + апелювальної > двочленна назва», «двочленна назва > однокленна назва» (субстантивіти). Субстантивованих назв обмежена кількість. На початковому етапі функціонування мікротопоніма наявність стрижневого компонента важлива, оскільки «від вибору субстантивного компонента залежить семантика колоратива, який може означати не лише конкретну ознаку, але й переносну, конотативну» [17, с. 15]. Домінантними в мікротопонімії басейну річки Ужа є базові лексеми на позначення білого, червоного й чорного кольорів, які О. Голубовська зараховує до архетипних [4, с. 148].

Найбільшу групу становлять мікротопоніми басейну Ужа з колоративом *чорний*. Аналізована лексема як складник мікротопоніма хоч і пов'язана з первинною колірною семантикою ('кольору сажі,

вугілля, найтемніший; протилежне білий' [СУМ XI, с. 352]), проте вживається в інших традиційних значеннях, зафіксованих тлумачним словником:

1) темний, не осяяний світлом: п. *Ч'орні* (Пор.) (< апел. *гуркі* 'невеликі горби', пор.: *гірка* 'зменш.-пестл. до *гора*' [СУМ II, с. 74], *гора* 'значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень' [СУМ II, с. 124]), п., л. *Ч'орні Ділини* (Завб.) (< апел. *долини* 'долини', пор.: *долина* 'рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами' [СУМ II, с. 358]; *долина* 'долина; низменність, заросшая травой; равнина (в общем значении); широкая низменность; мокрая низменность; низменность возле речки; низменность, заросшая лесом; мокрое место между взгорьями' [Мар., с. 226]; *долина* 'низина, підніжжя; низина під горою' [Гуц., с. 50]);

2) темний, глибокий, куди не проникає світло: пот., п. *Ч'орні Води* (Новос.) (< апел. *води* 'річка-ва течія');

3) непроглядний, непрохідний, густий, темний, темно-зелений: л., г. *Ч'орні* (Луг) (< субстантивіт з прикм. *ч'орні* < *Ч. Жолуб?*), л. *Ч'орні Жолуби* (Стуж.) (< апел. *жолуби* 'западина між горами', пор.: *жолоб* 'про западину, заглиблення між скалами, горами' [СУМ II, с. 543]; *жоліп* 'жолоб; жолобинка' [Он. 1, с. 254]; *жоліб* 'глибока и узкая долина; долина между двумя горами или взгорьями' [Мар., с. 227]; *жоліб, жолоб* 'глибокая и узкая долина' [Гр. 1, с. 490]; *жолоб* 'долина' [Гуц., с. 56]),

4) покритий саженою, кіптявою, погорілий: п. *Ч'орна Пас'іка* (Дубр.) (< апел. *пас'іка* 'вичищена ділянка лісу для поля'; пор.: *пасіка* 'відведена на зруб ділянка лісу' [СУМ VI, с. 86]; *пасіка* 'ділянка лісу, призначена на зруб' [Ет. 4, с. 304]), п. *Ч'орні Чирт'іж* (Луг) (< апел. *ч'ирт'іж* 'викорчувана ділянка', пор.: *чирт'іж* 'простір, місцевість, де з дерев обдерто кору, щоб всихали з метою їх подальшого корчування' [Бук., с. 640]; *чирт'іж* 'поляна на місці вигорілого лісу' [Гуц., с. 220]);

5) брудний, заболочений: пот. *Ч'орна Кал'ен'* (Кам.) (< апел. *кал'ен'* 'болото; сильно забруднена вода', пор.: *чорний* 'грязный' [Гр. 4, с. 470]; *каль* 'глина, болото, бруд' [Ет. 2, с. 350]; *каленія* 'посудища для розведення глини', *каліло* 'бруд'... *кальний* 'брудний' [Ет. 2, с. 345]; *кал* / мн. *калі* 'болото, грязюка' [Гуц., с. 74]; *кал* 'грязюка'; 'місце в лісі, де купаються дикі свині' [Зх.пол. 1, с. 205]), пот., ч.с. *Ч'орні П'от'ік* (Луг) (< апел. *п'от'ік* 'річка', пор.: *потік* 'річка (перев. невелика), струмок із стрімкою течією' [СУМ VII, с. 409]; *потік, поточіна* 'потік, потічок, струмок' [Гуц., с. 152]), дж., п. *Ч'орні Стун'ік* (Рак.) (< апел. *стун'ік* 'джерело', пор.: *студнік* 'криниця' [Ет. 5, с. 456], *студня* 'криниця без зрубу' [СУМ IX, с. 801]), л. *Ч'орні М'лаки* (Р. Паст.) (< апел. *м'лаки* 'болотисті місця', пор.: *м'лака* 'заболочена низина; трясовина' [СУМ IV, с. 764]; *м'лака* 'заболочена низина; багно; трясовина' [Ет. 3, с. 489]), л. *Ч'орні Болото* (Новос.) (< апел. *болото* 'заболочена низина', пор.: *болото* 'грузьке місце з надмірно зволоженим ґрунтом, часто з стоячою водою та воло-

голюбною рослинністю; багно, трясовина' [СУМ I, с. 215]; *болото* 'мокрая заболочення низменность; мокрое место между взгорьями' [Мар., с. 218]).

Мікротопоніми *Ч'орні Ділини*, *Ч'орні Води*, *Ч'орні Стун'ік*, *Ч'орні М'лаки*, *Ч'орні Болото* можуть розвивати й додаткову конотацію 'пов'язаний з нечистою силою', набуваючи негативного забарвлення. Як стверджує Л. Довбня, інтегральна сема «темний» лежить в основі творення метафоричного значення «брудний», що є вихідним для семми «зв'язаний з нечистою силою» [5, с. 84]. В основі трактування місцевими мешканцями назви джерела *Ч'орні Стун'ік* закладене уявлення про зв'язок чорного кольору з темрявою, чаклунськими діями: раніше жінки використовували воду з цього джерела для магічних дій, ритуалів. Такі асоціативні зв'язки підтверджують, що «найглибшим значенням чорного є затемнення й зародження в темряві» [9, с. 557].

Кольороназва *червоний* в мікротопонімії базейну найчастіше використовується в прямому значенні й указує на особливості кольору ґрунту: п. *Черв'єна Зім'ла* (Домаш.) (< апел. *зім'ла* 'ґрунт', пор.: *земля* 'ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин' [СУМ III, с. 558]), *Черв'єна Й'ама* (п. – Завб., пас. – Мокра) (< апел. *й'ама* 'западина', пор.: *яма* 'підніжжя гори; найнижче місце на скелі; мн. *ямі* багато заглибин' [Гуц., с. 234]), п. *Черв'єна М'лака* (< апел. *м'лака* 'заболочена місцевість', пор.: *м'лака* заболочена низина; трясовина [СУМ IV, с. 764]; *м'лака* 'заболочена низина; багно; трясовина' [Ет. 3, с. 489], *м'лака* 'заболоченная низменность; трясына' [Мар., с. 236]; *м'лака* 'болото', 'драговина'; 'мокра сіножать' [Он. 1, с. 447]; *м'лака* 'заболочена місцевість; трясовина; мочар' [Гуц., с. 103]), п. *Черв'єні* (Бег. П.) (< субстантивіт з якісного прикм. *ч'ерв'єні* < *Ч. Горн?*), м.в. *Черв'єні Б'єрех* (Зар., Паст.) (< апел. *б'єрех* 'берег', пор.: *б'єрег* 'край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін.' [СУМ I, с. 158]; *б'єрег* 'возвышенность, пригорок; гора, склон горы; склон оврага, долины; высокий отвесный берег, пропасть' [Мар., с. 216]; *б'єрег* 'схил гори' [Гуц., с. 12]), п., л. *Черв'єні Горн* (Новос.), л. *Черв'єні Горб'* (Мирча) (< апел. *горн/горб'* 'невелика гора', пор.: *горб* 'невелике округле підвищення на площині; бугор, пагорок' [СУМ II, с. 125]; *горб* 'невысокая отлогая горка, холм; возвышенность (в общем значении); холм в лесу, заросший деревьями' [Мар., с. 223]; 'возвышенное и открытое место; гора (в общем значении)' [Мар., с. 224]), п. *Черв'єні Ґрунок* (Рак.) (< апел. *ґрунок* 'горб', пор.: *ґрун* 'холмь, возвышенное мѣсто, горка' [Гр. 1, с. 333]; *ґрун* 'невелика гора, горбок, горбок на узгір'ї' [Он. 1, с. 195]; *ґрун* 'холм' [Мар., с. 225], *ґруник* 'горбок, пагорб, підгірок' [Гуц., с. 44]).

Рідше базовий атрибутив позначає колір покладів, води або штучного об'єкта: г., л. *Черв'єна Ск'ала* (Луг) (< апел. *ск'ала* 'скеля' + означ. *ч'ерв'єна* 'червона (про колір каменя)', дж., п. *Черв'єна Стун'а* (Пол. Г.) (< апел. *стун'а* 'джерело' +

означ. *ч'єрвєна* 'червона (про колір води)', пор.: *студня* 'криниця без зрубу' [СУМ IX, с. 801], м., ч.с. *Ч'єрвоній Міст* (Люта) (< апел. *міст* 'міст' + означ. *ч'єрвоній* 'червоний, пофарбований червоною фарбою', пор.: *міст* 'споруда для переїзду або переходу через річку, залізницю, автомагістраль, яр і т. ін.' [СУМ IV, с. 749]).

СУМ подає таке значення червоного кольору: «має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків» [СУМ XI, с. 296]. За нашими спостереженнями, використання колоратива *червоний* у складі мікрогідронімів й мікрооронімів пояснюється зв'язком не з кров'ю, а з вогнем, саме його колір точніше репрезентує зорове сприйняття фізіографічних особливостей найменованих об'єктів.

Ми зафіксували мікротопонім *Цигловатої* (сін., пас., Тих.), базовий колоратив якого передає відтінок червоного кольору й характеризує особливості ґрунтового покриву. Таке кольоропозначення зараховують до лексем другого порядку (білявий, червонястий тощо), що семантично об'єднуються навколо слів першого порядку (синій, сірий, зелений та ін.) [11]. Уживання номена *цигловатої* наводить на думку, що колір ґрунту мав жовтий відтінок, саме тому традиційна колірна лексема *червоний*, яка могла б уживатися на позначення об'єктів усіх відтінків червоного кольору, не стала базовою для аналізованого мікротопоніма.

До групи червоного кольору зараховуємо й номен *мид'аній* 'кольору міді, червоно-жовтий', що став базою утворення мікротопоніма *Мид'аній П'ом'ік* (потч., Тих.) (< апел. *п'ом'ік* 'річка' + означ. *мид'аній*, пор.: *мідяній* 'мідний' [Гр. 2, с. 430]; *мідяній* 'кольору міді; червоно-жовтий' [СУМ IV, с. 725]; *мідяній* 'мідний; мідяно-червоний; який містить мідь' [Ет. 3, с. 472]. З цієї ж назви постав на позначення лісу онім, який функціонує у формі двох варіантів: *Мид'аній П'ом'ік* // *Мид'аній*. Деякі респонденти через співзвучність зі словом *медовий* пов'язували цю назву зі смаком води – смачної, солодкої, медової (пор.: *мідяній* 'медовий' [Гр. 2, с. 415]).

Участь у творенні ужанських мікротопонімів брала лексема *білий*, колірне значення якої ('який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний' [СУМ I, с. 181]) репрезентоване в назвах *Білий Студнік* (дж., п. Бег.П.) (< апел. *студнік* 'джерело', пор.: *студня* 'криниця без зрубу' [СУМ IX, с. 801]), *Білої Камін'а* (г., Нев.) (< апел. *камін'а* 'каміння', пор.: *камінь* 'тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків, що не кується й не розчиняється у воді' [СУМ IV, с. 83]), *Білої Поле* (п., Бег.П.) (< апел. *поле* 'поле', пор.: *поле* 'значна площа чи ділянка землі, спеціально відведена під що-небудь' [СУМ VII, с. 64]). На думку мовознавців, слово *білий* первісно означало 'блискучий, прозорий, невидимий', а пізніше – 'чистий та світлий' [9, с. 24]. Відповідно зафіксовані мікротопоніми можуть бути пов'язані з базовим номеном, що позначав не колір, а виражав значення 'блискучий, світлий, чистий'.

Білий колір був сакральним і символічним у багатьох народів світу, уособлював сонце, життя, щось блискуче, прозоре, зиму, сніг [9, с. 24]. «В українській традиції білий колір абсолютизується через Божественне світло, святість, істину, чистоту та непорочність, належність до символізації Бога-отця, Богородиці, ангельських чинів. Про це свідчить ім'я давнього бога Білобога – повелителя добра, Сонця, творця землі». [14, с. 123]. На ймовірність символічного змісту, що відображає уявлення українців про світобудову зокрема, духовну культуру загалом указує назва *Білої Камін'а*: «У колядках *білий камінь* виступає символом Світового дерева; за народними повір'ями, деякі камені служать оберегами» [6, с. 272].

Базовий колоратив мікротопоніма *Білий Студнік* теж репрезентує позитивну конотацію. За свідченням респондентів, вода з джерела може вилікувати від усіх хвороб. І Герасименко припускає, що подібні географічні об'єкти отримали назву не через світлий колір води, вони могли виражати значення 'священний' [3, с. 70]. Внутрішній зміст колоратива *білий* у цьому випадку реалізує значення 'з цілющою водою', 'з водою, яка має лікувальні властивості'.

Мікротопоніми з етимологічно спорідненими колоративами *жовтий* і *зелений* становлять нечисленну групу. Використання зеленого кольору для номінації географічних об'єктів видається, з одного боку, вмотивованим, оскільки зелений – це колір рослинності, природне тло, з іншого – нелогічним: традиційно вибір ознаки для найменування об'єкта здійснюється за принципом виокремлення нетипової характерної риси, яка могла б слугувати позначенням важливої номінаційної координати, тобто бути своєрідним розпізнавальним знаком. Символічно зелений колір – колір спокою, безпеки, особливо це стосується переносного значення. Проте йому властиві й негативні символічні осмислення [15, с. 634].

У складі онімів *Зелєна* (л., Кам.) (< субстантивіт із якісного прикм. *зелєна* < 3. *Гор'а?*), *Зелєна П'ом'анка* (п., Смер.) (< апел. *п'ом'анка* 'невелика поляна'), *Зелєний Бар* (б.-м., Т.Пол.) (< апел. *бар* 'бар, кафе'), *Зелєний Горб'ок* (п., Луг) (< апел. *горб'ок* 'невелике підвищення') збережено основне значення лексеми *зелений* 'один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним. // Який має колір трави, листя, зелені' [СУМ III, с. 553] з частковим накладанням похідного 'зроблений із зелені, рослинності // Який заріс зеленню, травою, кущами і т. ін.'. Колоратив у назвах *Зелєна П'ом'анка* та *Зелєний Горб'ок* може репрезентувати ширший семантичний обсяг і позначати також 'світлий, яскравий', 'добре освітлений сонцем', 'світло-зелений колір, близький до салатого'.

Номен *жовтий* став базою творення однієї назви на позначення урочища *Ж'оутій В'єрш'ок* (Домаш.) (< апел. *в'єрш'ок* 'верхня частина гори' + означ. *ж'оутій* 'жовтий (про колір ґрунтового покриву)', пор.: *в'єрш'ок* 'вершина гори' [Мар., с. 220], *верх* 'верхня, найвища частина чого-небудь; вершина'

[СУМ I, с. 334]). Колірна лексема реалізує основне значення 'який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття' [СУМ II, с. 540]). Як зазначає Л. Довбня, «прикметник жовтий в українській мові підлягає мінімальній семантичній трансформації: у нього розвивається лише одне похідне (метафоричне) значення «блідий, з жовтим відтінком» [5, с. 86]. Однак у мікротопонімії басейну Ужа колірна назва *жовтий*, ужита, на перший погляд, у прямому значенні, зазнала семантичної трансформації: 'жовтий' → 'світлий' → 'блискучий' → 'осяяний (освітлений) сонцем'. Асоціативний зв'язок зі світлом, сонцем засвідчують і давні (фольклорні) тексти, у яких «прикметник жовтий мав обмежену сполучуваність (пісок, кучері, острів, чоботи, кінь)», а сама лексема «мала неоднозначну семантику, сполучаючи значення «темний» і «світлий» [7, с. 31].

Зазнав семантичних змін у складі мікротопоніма *Сіўка Дóлина // Сіўка Дóлина* (п., Мокра) (< апел. *дóлина* 'рівнинна низина' + означ. *сіўка // сіўка*) давній номен *сивка // севка* з прямим значенням 'сірий' (пор.: *сévка – сівий* [Ет. 5, с. 202]; *сивкóвий* 'сивий; сірий, із сірої шерсті' [Ет. 5, с. 224]; *сévка* 'вид гриба із сивуватою шапкою' [Ет. 5, с. 224]). Лексеми *сивий, сизий* традиційно позначають темно-сірі кольори, водночас можуть передавати світлі (білуваті) [2, с. 78]. За нашими спостереженнями, появу аналізованого мікротопоніма спричинили асоціативні зв'язки з темрявою. Основні конотативні значення, закладені в давньому кольоропозначенні, можливо, пройшли такі трансформації: 'темний' → 'сірий' → 'позбавлений яскравості, тьмяний' → 'невиразний', 'сірий' → 'оповитий туманом' → 'невиразний'.

Висновки. Можемо стверджувати, що функ-

ціонування колоративів у мікротопонімії басейну річки Ужа повністю відтворює особливості хроматичної ієрархії, яка склалася в загальноукраїнській колірній системі [10, с. 51]. Найбільшою продуктивністю характеризуються номени *чорний, білий, червоний*, нечисленними є мікротопоніми, базовими колірними назвами яких є *жовтий, зелений*. Більшість онімів з колоративами у структурі утворені за традиційною моделлю «узгоджене означення + апелятив > двочленна назва». Нечисленні субстантивіти є лише результатом тривалого функціонування в мікротопонімії басейну двочленної назви, що перетворилася на одночленну шляхом утрати стрижневого компонента.

У процесі номінації колоративи використовувались на позначення природних об'єктів (гір, полів, урочищ, лісів, джерел, потічків, місць відпочинку), рідше – одиниць штучного походження. Відповідно стрижневими компонентами аналізованих мікротопонімів є апелятиви, що позначають типові для місцевого ландшафту географічні реалії (*вéршок, груно́к, дóлины, зімл'а, кáл'ен', камін'а, мláка, пóл'анка, стóун':а* тощо).

Колір є репрезентантом семантичних трансформацій, що виникли внаслідок психічної діяльності людини, впливу на неї суспільно-культурного середовища. Загалом усі аналізовані лексеми зберігають основне колірне значення, проте деякі (архетипні за природою) набувають оцінних конотативів. В основі тлумачення назв із колоративами закладене образне сприймання світу, його осмислення через призму традицій, вірувань та уявлень про світобудову. Перспективою подальших досліджень вважаємо поглиблене вивчення впливу психологічних та соціокультурних чинників на формування конотативних значень базових одиниць інших груп мікротопонімів басейну річки Ужа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва: Русские словари, 1996. 412 с.
2. Герасименко И.А. Семантическая характеристика цветообозначений серый, седой, сивый, сизый как составляющих фразеологических единиц. *Культура народов Причерноморья*. 2006. № 82. Т. 1. С. 77–80.
3. Герасименко І. Російські топоніми, структура яких пов'язана з основами назв-колоративів. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 10. С. 66–72.
4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.
5. Довбня Л. Лексико-семантичні зміни прикметників на позначення назв основних кольорів в українській та російській мовах. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Випуск 35. С. 81–87.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. *Словник-довідник*. Київ: Довіра, 2006. С. 271–272.
7. Іншаков А. Є. Колоратив жовтий у староукраїнській мові (XI – XIII ст.). *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 7. С. 29–34.
8. Іншаков А. Є. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 188–195.
9. Керлот Хуан Едуардо. *Словарь символов*. Москва: REFL-book, 1994. 608 с.
10. Ковтун Л. Український колористичний код світотворення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. Т. 13. 2009. С. 49–52.
11. Кристенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 97–112.
12. Марчук Л. М. Функціонування колірних лексем як ментальних феноменів світу емоцій людини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 12. С. 20–23.

13. Мелько Х.Б. Колоративна композита в англійській та українській мовах: особливості номінації. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2015. №3. С. 153 – 160.
14. Семашко Т. Колоративи у наївній картині кольору українського етносу. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, т. 5. С. 121 – 127.
15. Семашко Т.Ф. Лексико-семантичні значення фразеологізмів із прикметниковим компонентом зелений. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника: Ювілейний випуск на пошану 100-річчя від дня народження професора Івана Ковалика*. Філологія. Випуск XV – XVIII. Івано-Франківськ, 2007. С. 633 – 636.
16. Семашко Т.Ф. Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 352 – 356.
17. Семашко Т.Ф. Семантична структура лексичних одиниць на позначення кольору в українській мові. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць*. Київ, 2009. Вип. 17. С. 14 – 21.
18. Словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. Київ: Міленіум, 2002. 260 с.
19. Смалъ О. Назви «кольорових» мікротопонімів Лівобережжя міста Києва. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія XXIX-XXXI*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного ун-ту, 2011. С. 184 – 187.
20. Сокіл Н. Вербалізатори кольору в мікротопонімах Бойківщини. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 10. С. 56 – 58.
21. Яніцька Н.Р. Мікротопоніми центральних та східних районів Львівщини, мотивовані назвами кольорів. *Ономастичні науки*. 2009. № 1(3). С. 42 – 47.

REFERENCES

1. Vezhbitskaya A. (1996) Yazyk. Kul'tura. Poznanie [Tongue. Culture. Cognition]. Moskva: Russkie slovari, 412 s. [in Russian].
2. Gerasimenko I.A. (2006) Semanticheskaya kharakteristika tsvetoooboznacheniy seryy, sedoy, sivyy, sizyy kak sostavlyayushchikh frazeologicheskikh edinit [The semantic characteristic of color designations of gray, hoar, ash gray, dove-coloured as components of phraseological units]. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*. № 82. T. 1. S. 77 – 80. [in Russian].
3. Herasymenko I. (2010) Rosiiski toponimy, struktura yakykh poviazana z osnovamy nazv-koloratyviv [Russian toponyms the structure of which is related to the basics of colourative names]. *Movoznavchyy visnyk*. Vyp. 10. S. 66 – 72. [in Ukrainian].
4. Holubovska I.O. (2004) Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic features of linguistic views of the world]. Kyiv: Lohos, 284 s. [in Ukrainian].
5. Dovbnia L. (2001) Leksyko-semantychni zminy prykmetnykiv na poznachennia nazv osnovnykh koloriv v ukrainskii ta rosiiskii movakh [Lexical-semantic changes of adjectives for the designation of names of primary colours in the Ukrainian and Russian languages]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. Kirovohrad: RVTs KDPU im. V. Vynnychenka, Vypusk 35. S. 81 – 87. [in Ukrainian].
6. Zhaivoronok V.V. (2006) Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian ethnoculture]. *Slovyk-dovidnyk*. Kyiv: Dovira, S. 271 – 272. [in Ukrainian].
7. Inshakov A.Ye. (2012) Koloratyv zhovtyy u staroukrainskii movi (XI – XIII st.) [Colourative yellow in Old Ukrainian (XI – XIII centuries)]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Vyp. 7. S. 29 – 34. [in Ukrainian].
8. Inshakov A.Ye. (2013) Teoretychni zasady doslidzhennia kolirnoi leksyky v movoznavstvi [Theoretical principles of colour vocabulary research in linguistics]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Vyp. 9. S. 188 – 195. [in Ukrainian].
9. Kerlot Khuan Eduardo. (1994) Slovar' simvolov [Symbol Dictionary]. M.: REFL-book, 608 s. [in Russian].
10. Kovtun L. (2009) Ukrainskyi kolorystychnyi kod svitotvorennia [Ukrainian colouristic code of creation of the world]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo*. Tom 13. S. 49 – 52. [in Ukrainian].
11. Krytenko A. P. (1967) Semantychna struktura nazv koloriv v ukrainskii movi [The semantic structure of colour names in Ukrainian]. *Movoznavstvo*. № 4. S. 97 – 112. [in Ukrainian].
12. Marchuk L. M. (2015) Funktsionuvannia kolirnykh leksem yak mentalnykh fenomeniv svitu emotsii liudyny [Functioning of colour tokens as mental phenomena of the world of human emotions]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 10: Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy: zb. nauk. prats*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, Vyp. 12. S. 20 – 23. [in Ukrainian].

13. Melko Kh.B. (2015) Koloratyvna kompozyta v anhliiskii ta ukrainiskii movakh: osoblyvosti nominatsii [A Colourative Composite Word in English and Ukrainian: Naming Features]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. №3. S. 153 – 160. [in Ukrainian].
14. Semashko T. (2013) Koloratyvy u naivnii kartyni koloru ukrainskoho etnosu [Colouratives in the naive picture of the colour of the Ukrainian ethnic group]. *Mova i kultura*. Vyp. 16, t. 5. S. 121 – 127. [in Ukrainian].
15. Semashko T.F. (2007) Leksyko-semantychni znachennia frazeolohizmiv iz prykmetnykovym komponentom zelenyi [The lexical-semantic meaning of phraseologisms with the adjective component green]. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. V. Stefanyka: Yuvileinyi vypusk na poshanu 100-richchia vid dnia narodzhennia profesora Ivana Kovalyka. Filolohiia*. Vypusk XV – XVIII. Ivano-Frankivsk, S. 633 – 636. [in Ukrainian].
16. Semashko T.F. (2011) Problema vyznachennia statusu koloropoznachen yak linhvistychnykh odynyt [The problem of determining the status of colour codes as linguistic units]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 10: Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy: zb. nauk. prats*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, Vyp. 7. S. 352 – 356. [in Ukrainian].
17. Semashko T.F. (2009) Semantychna struktura leksychnykh odynyt na poznachennia koloru v ukrainskii movi [Semantic structure of lexical units for colour designation in Ukrainian]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh: zb. nauk. prats*. Kyiv, Vyp. 17. S. 14 – 21. [in Ukrainian].
18. Slovnyk symvoliv kultury Ukrainy (2002) [Dictionary of symbols of Ukrainian culture] / za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenko, M.K. Dmytrenka. Kyiv: Milenium, 260 s. [in Ukrainian].
19. Smal O. (2011) Nazvy «kolorovykh» mikrotoponimiv Livoberezhzhia mista Kyieva [Names of «colour» microtoponyms of the Left Bank of Kiev]. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka. Filolohiia XXIX – XXXI*. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho un-tu, S.184 – 187. [in Ukrainian].
20. Sokil N. (2010) Verbalizatory koloru v mikrotoponimakh Boikivshchyny [Colour verbalizers in microtoponyms of Boykivshchyna]. *Movoznavchiy visnyk*. Vyp. 10. S. 56 – 58. [in Ukrainian].
21. Yanitska N.R. (2009) Mikrotoponimy Tsentralnykh ta Skhidnykh raioniv Lvivshchyny, motyrovani nazvamy koloriv [Microtoponyms of the Central and Eastern districts of Lviv region, motivated by the colour names]. *Onomastychni nauky*. № 1 (3). S. 42 – 47. [in Ukrainian].

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бук.* – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005. 688 с.
Гр. 1, 2, 3, 4 – Словарь української мови / упор. Б.Д. Грінченко. Київ: Наук. думка, 1996. Т. 1 – 3; 1997. Т. 4. (Репринтне видання. Друкується за виданням 1907 р.).
Гуц. – Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Раківського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
Ет. 1, 2, 3, 4, 5 – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / гол. ред. О.С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1982 – 2005. Т. 1 – 5.
Зх.пол. 1, 2 – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1 – 2.
Мар. – Марусенко Т.А. Матеріали к словарю украинских географических аппелятивов (названия рельефов). *Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика)*. Москва: Наука, 1968. С. 206 – 255. [in Russian].
Он. 1, 2 – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. Київ: Наук. думка, 1984. Ч. 1 – 2. 495 с., 515 с.
СУМ I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI – Словник української мови: в 11-ти т. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. I – XI.

REFERENCES

- Buk.* – Slovnyk bukovynskykh hovirok [Dictionary of Bukovynian dialects]. Za zah. red. N.V. Huivaniuk. Chernivtsi, 2005. 688 s. [in Ukrainian].
Hr. 1, 2, 3, 4 – Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Upor. B.D. Hrinchenko. K.: Nauk. dumka, 1996. T. 1 – 3; 1997. T. 4 (Reprintne vydannia. Drukuietsia za vydanniam 1907 r.) [in Ukrainian].
Huts. – Pipash Yu.O., Halas B.K. Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) [Materials for the dictionary of Hutsul dialects (Kosivska Polyana and Rosishka of Rakhiv district of the Transcarpathian region)]. Uzhhorod, 2005. 266 s. [in Ukrainian].
Et. 1, 2, 3, 4, 5 – Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy [The etymological dictionary of the Ukrainian language]: v 7 t. Hol. red. O.S. Melnychuk. K.: Nauk. dumka, 1982 – 2005. T. 1 – 5. [in Ukrainian].
Mar. – Marusenko T.A. Materialy k slovaryu ukrainskikh geograficheskikh appelyativov (nazvaniya rel'efov) [Materials for the dictionary of Ukrainian geographical appellatives (relief names)]. *Poles'e (Lingvistika. Arkheologiya. Toponimika)*. Moskva: Nauka, 1968. S. 206 – 255. [in Russian].
On. 1, 2 – Onyshkevych M.I. Slovnyk boikivskykh hovirok [Dictionary of Boykovynian dialects]. Kyiv: Nauk. dumka, 1984. Ch. 1 – 2. 495 s., 515 s. [in Ukrainian].
SUM I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI – Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: V 11-ty t. Kyiv: Nauk. dumka, 1970 – 1980. T. I – XI. [in Ukrainian].

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Великобerezнянський район: Бег.П. – с. Бегендяцька Пастіль, Домаш. – с. Домашин, Луг – с. Луг, Люта – с. Люта, Мирча – с. Мирча, Р.Паст. – с. Розтоцька Пастіль, Смер. – с. Смерекова, Стуж. – с. Стужиця, Тих. – с. Тихий. *Перечинський район:* Дубр. – с. Дубриничі, Завб. – с. Завбуч, Зар. – с. Заричово, Мокра – с. Мокра, Новос. – с. Новоселиця, Пол.Г. – с. Полянська Гута, Пер. – м. Перечин, Паст. – с. Пастілки, Пор. – с. Порошково, Рак. – с. Раково, Т.Пол. – с. Тур'я Поляна. *Ужгородський район:* Кам. – с. Кам'яниця, Нев. – с. Невицьке.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ГЕОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Буд. – будинок, г. – гора, дж. – джерело, л. – ліс, м. – міст, м.в. – місце відпочинку, п. – поле, пас. – пасовище, пот. – потік (річка), потч. – потічок (струмок), сін. – сінокіс, ч.с. – частина села.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ІНШИХ ТЕРМІНІВ

Апел. – апелювати, означ. – означення, прикм. – прикметник.

**TRANSCARPATHIAN MICROTOPYNOMS OF THE UZH RIVER BASIN,
MOTIVATED BY COLOR NAMES**

Abstract. The description of the structural-semantic features of colouratives as constituents of microtoponyms represents the specificity of «visual» perception of reality, a person's view of the world and their own place in it.

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the semantic structure of the attributes-colouratives in the Transcarpathian microtoponyms of the Uzh River basin, namely: to determine the semantic transformations of colour names, to find out the probable motives of the naming and, accordingly, the national-cultural connotation of the colours.

According to the structure fixed microtoponyms of the Uzh basin with basic «colour» nomens are two-component units, formed by the models «concordant attribute + appellative > binomial name», «binomial name > monomial name» (substantives). Here is a limited number of substituted names, they are only the result of long-term functioning in the microtoponymy of the basin of the binomial name, which has been transformed into a monomial by truncation of the core component, which denoted mainly geographical realia.

Functioning of colouratives in the microtoponymy of the Uzh River basin completely reproduces the features of the chromatic hierarchy that has developed in the Ukrainian colour system. The highest productivity is characterized by the nomens *black, white, red*, not numerous are microtoponyms, the basic colour names of which were *yellow, green*.

Color is a representative of the semantic transformations that have arisen as a result of a person's mental activity and the influence on the socio-cultural environment. In general, all analyzed tokens retain their primary colour value, but some (archetypal in nature) acquire evaluating connotations. At the heart of interpretations of names with colors laid figurative perception of the world, its understanding through the prism of traditions, beliefs and ideas about the universe.

Keywords: microtoponym, Uzh River basin, colourative, structural-semantic features, semantic transformations.

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2019 р.

© Баньої В., 2019 р.

Вероніка Баньої – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0001-7957-8080>

Veronika Banyoi – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department of Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0001-7957-8080>